

નમાજની શરતો અને અરકાન (મૂળ ઘટકો)

નમાજને સાચી રીતે અદા કરવાની કેટલીક શરતો છે, જેના વગર નમાજ નહીં થાય; તે આ પ્રમાણે છે :

(૧) જે નમાજ પદ્ધવાની છે તેનો સમય થવો જોઈએ. કુઅન્ઝનો ઈરશાદ છે :

إِنَّ الْصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْفُوتًا ﴿١٣﴾ النساء: ١٣

અનુવાદ : “નમાજ વાસ્તવમાં એવી ફર્જ છે જે સમયની પાબંદી સાથે ઈમાનવાળાઓ પર અનિવાર્ય કરવામાં આવી છે.” (સૂર: નિસા, આ. ૧૦૩)

- (૨) વ્યક્તિનું પાક (પવિત્ર) હોવું : અર્થાત् તે વુગ્ઝ સાથે હોય, તેને ગુસ્લ કરવાની જરૂર ન હોય. જો ખી હોય તો હૈજ (માસિક-ધર્મ) અને નિફાસ (પ્રસૂતિજન્ય લોહી)થી પાક હોય. એ જ રીતે વ્યક્તિના કપડાં પાક હોય. જે કાપડ અને જમીન પર નમાજ પઢે તે પાક હોય. પ્રય્યાત હદીસ છે કે પાકી વગર નમાજ કબૂલ થતી નથી.
- (૩) નમાજ પઠનારનો પોશાક સત્તર ઢાકે એવો હોવો જોઈએ : નમાજ અલ્વાહ સમક્ષ હાજરીનું નામ છે. આ હાજરીના શિષ્યાચારમાંથી છે કે ઓછામાં ઓછું તેનું ‘સત્તર’ ઢાકેલું હોય. પુરુષનું ‘સત્તર’ ઝૂટી (નાબિ)થી લઈને ધૂંટણ સુધી, અને ખીનું ‘સત્તર’ તેનું આખું શરીર, ચહેરો અને હથેળીઓ સિવાય.
- (૪) કિબ્લા તરફ રૂખ હોવું જોઈએ : અલ્વાહનો ઈરશાદ છે :

وَمِنْ حَيْثُ حَرَجَتْ فَوَلٌ وَجَهَكَ شَطْرُ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ وُجُوهُكُمْ ﴿١٥٠﴾ البقرة: ١٥٠

અનુવાદ : “અને જ્યાંથી પણ તમારું પસાર થવાનું થાય પોતાનું રૂખ ‘માઝિદ-હરામ’ તરફ ફેરવી લેવાનું રાખો અને જ્યાં પણ તમે હોવ તેના જ તરફ ચહેરો કરીને નમાજ પઢો.” (સૂર: બકરહ, આ. ૧૫૦)

કિબ્લા તરફ રૂખ કરવાની શરતનો મામલો એ છે કે વ્યક્તિ તેના માટે સમર્થ હોય અને શાંતિની સ્થિતિ તેને મ્રામ હોય. જો કોઈ વ્યક્તિ એવી જગ્યાએ છે અને કિબ્લાની દિશાનું નિર્ધારણ પોતે નથી કરી શકતો અને ન તો કોઈ એવો વ્યક્તિ ઉપલબ્ધ છે જે તેને બતાવી શકે, તો તેણે પોતાની વિવેકબુદ્ધિ પર અમલ કરવો જોઈએ એ જ પૂરતું છે. નમાજની હાલતમાં જો તેને કોઈપણ રીતે ખબર પડી જાય કે કિબ્લાની સાચી દિશા બીજી છે અથવા તેને કોઈ બીજો વ્યક્તિ કિબ્લા-રૂખ કરી દે, તો તેણે એ અપનાવી લેવું જોઈએ, અને બાકીની નમાજ પૂરી કરી લેવી જોઈએ. તેની નમાજ થઈ જશે. જો કિબ્લાની સાચી દિશા નમાજ પૂરી થઈ ગયા પછી ખબર પડે, તો પણ નમાજ દોહરાવવાની જરૂર નથી અને તેની નમાજને

સાચી સમજવામાં આવશે. બે પ્રસંગો એવા છે, જ્યાં કિબ્લા તરફ રૂખ કરવાની શરત નિરસ્ત થઈ જાય છે. એક પ્રસંગ એ છે કે વ્યક્તિ સવારી પર સવાર થઈને નફલ નમાજ પઢી રહ્યો હોય. આવામાં તેણે ‘તકબીરે તહેરીમા’ વખતે કિબ્લા-રૂખ થઈ જવું જોઈએ. બાકી નમાજમાં સવારીને તેના રસ્તા પર છોડી દે. હજરત જાબિર رض થી રિવાયત છે કે રસૂલુલ્લાહ صل સવારી પર હોતા અને નફલ નમાજ પઢતા, ચાહે સવારીનું રૂખ કોઈપણ દિશા તરફ હોય. અલભતા, ફર્જ નમાજ માટે આપ صل સવારી પરથી ઉત્તરી જતા, અને જો સ્થિતિ એવી હોય કે સફર લાંબો હોતો, ઉત્તરવામાં નમાજનો સમય નીકળી જવાનો ભય હોતો અથવા કોઈ આકસ્મિક સંજોગો હોય, તો આપ صل કિબ્લાનો ઘ્યાલ ન કરતા. આ જ આદેશ એ વ્યક્તિની નમાજનો છે, જે મજબૂર હોય અથવા ભયની સ્થિતિમાં હોય કે બીમાર હોય, જો તે કિબ્લા તરફ રૂખ નથી કરી શકતો, તો તેનાથી આ શરત નિરસ્ત થઈ જશે.

- (૫) ઈસ્લામ, અર્થાત મુસ્લિમાન હોય.
- (૬) સમજદાર હોય, અર્થાતું પાગલ અને ઉન્મત અને બાળક ન હોય.
- (૭) કોઈ એવા કામમાં મગન ન હોય, જે નમાજથી વિરુદ્ધ હોય, ત્યાં સુધી કે તેનાથી નિવૃત્ત થઈ જાય.

અરકાને નમાજ (નમાજના મૂળ ઘટકો) :

એક પ્રસંગની વાત છે. એક વ્યક્તિ આવ્યો. મસ્લિન્-નબવીમાં નમાજ તેણે અદા કરી અને સલામ કરીને રસૂલુલ્લાહ صل ની પાસે બેસી ગયો. આપ صل એ જવાબ આપીને કહ્યું કે જાઓ, ફરીથી નમાજ પઢો. તેણે એવું બે વાર કર્યું. ત્રીજી વાર જ્યારે તેને રસૂલુલ્લાહ صل એ ફરમાવ્યું કે જાઓ, ફરીથી નમાજ અદા કરો, તો તેણે નિવેદન કર્યું કે હે અલ્લાહના રસૂલ صل ! મને નમાજ શીખવાડી દો, તો આપ صل એ ફરમાવ્યું : જ્યારે નમાજનો ઈરાદો કરો તો સારી રીતે વુજ્દુ કરો, પછી તકબીર કહો, ત્યારબાદ જે કુર્ચિ કુર્ચિનમાંથી પઢી શકો તે પઢો, પછી રુક્ઊઅમાં જાઓ, એ રીતે કે શાંતિથી રુક્ઊઅ કરી લો. તે પછી સીધા ઉભા થઈ જાઓ, ત્યાં સુધી કે શાંતિથી ઉભા થઈ જાઓ. પછી સિજદામાં જાઓ અને સારી રીતે શાંતિથી સિજદો કરો. સિજદાથી માથું ઉઠાવો, શાંતિથી બેસી જાઓ, પછી સિજદો કરો, ત્યાં સુધી કે શાંતિથી સિજદો કરી લો, ત્યારબાદ સીધા ઉભા થઈ જાઓ. આ જ રીતે શાંતિ અને સંતોષથી પોતાની નમાજ પૂરી કરો. (મોટાભાગના હદીસવેતાઓ)

નમાજના કુલ અરકાન (મૂળ ઘટકો) અગિયાર છે. જો આમાંથી એક પણ છૂટી જાય તો નમાજ નહીં થાય. તે નીચે મુજબ છે :

- (૧) **નિયત :** રસૂલુલ્લાહ صل એ ફરમાવ્યું : «إِنَّمَا أَلْأَعْمَالُ بِالنَّيَّابَ» અર્થાતું અમલનો આધાર નિયત પર છે. (બુખારી) નિયત દિલમાં કરવામાં આવે છે. નમાજ માટે મુસ્લિમાનનો ઈરાદો જ તેની નિયત છે. રહ્યું જલથી નિયતના શાંદો બોલવા, તો તેના માટે કુર્ચિન અને હદીસમાં કોઈ દલીલ નથી મળતી.

અલબત્ત, કેટલાક કુકળા એમાં દોષ નથી સમજતા કે વ્યક્તિ જીભથી પણ કહી દે, જેથી કોઈ વસવસો કે સંદેહ બાકી ન રહે. નિયતમાં એ વાતનું ધ્યાન રાખવું જરૂરી છે કે વ્યક્તિ કઈ નમાઝ પઢી રહ્યો છે - ફરજની કે જુહ્રની, અથવા ફરજ નમાઝ છે કે નફલ વગેરે.

- (૨) **તકબીરે તહરીમા :** તકબીરે તહરીમા એ છે કે વ્યક્તિ નમાઝ શરૂ કરે તો ‘અલ્લાહુ અકબર’ કહે. રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફરમાવ્યું :

«مُفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ، وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ»

અર્થાત્, નમાઝની ચાવી વુઝુ છે. તેની ‘તહરીમ’ (મહિમાગાન) તકબીર અર્થાત્ ‘અલ્લાહુ અકબર’ કહેવું છે અને તેની ‘તહલીલ’ (સમાપન) તસ્લીમ અર્થાત્ ‘અર્સલામુ અલઈકુમ’ કહેવું છે. (અબૂ દાઉદ, ઈબન્ માજા, તિરમિઝી, અહમદ)

- (૩) **કિયામ :** ફરજ નમાઝો ઉભા રહીને અદા કરવી જોઈએ. અલ્લાહ તુઆલાનો આદેશ છે :

﴿وَقُومُوا إِلَيْهِ قَنْتِينَ﴾ (٢٣٨) البقرة: ٢٣٨

અનુવાદ : “‘અલ્લાહ સમક્ષ એ રીતે ઉભા રહો, જે રીતે આજાંકિત દાસ ઉભા રહે છે.’”

(સૂર: બકરહ, આ. ૨૩૮)

અલબત્ત, જો કોઈ કારણસર ઉભા રહીને ન પઢી શકે, તો બેસીને, ટેકો લઈને અથવા જે રીતે સંભવ હોય, પઢી લે. રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફરમાવ્યું :

«صَلِّ قَائِمًا فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى جِنْبِ»

અર્થાત્, ઉભા રહીને નમાઝ પઢો, જો આવું સંભવ ન હોય તો બેસીને અથવા પડુએ નમાઝ પઢો.

(બુખારી)

- (૪) **સૂર: ફાતિહા પઠવું :** સૂર: ફાતિહાનું પઠવું દરેક રકા'તમાં જરૂરી છે. હદીસમાં છે :

«لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ»

અર્થાત્, તેની નમાઝ નથી થતી, જે સૂર: ફાતિહા નથી પઠતો. (મોટાભાગના હદીસવેતાઓ) આ સૂરાનું પઠવું ફરજ કે નફલ નમાઝોની દરેક રકા'તમાં અનિવાર્ય છે. જો આ સૂર: કોઈને યાદ ન હોય તો તેના બદલામાં કુર્અનની કોઈ બીજી આયત પઢે અને જો એ પણ શક્ય ન હોય તો પોતાના દિલમાં અલ્લાહને યાદ કરે અને અલ્લાહ-અલ્લાહ કરે.

- (૫) **રુક્ઊઅ :** રુક્ઊઅનો અર્થ જુકવું કે નમવું થાય છે, એ રીતે કે બંને હથેળીઓથી પોતાના બંને ઘૂંઠણોને

પકડી લે અને પીઠને બરાબર સીધી રાખે, વધુમાં માથાને પીઠની સીધમાં રાખે, ન ઉપર ઉઠાવી રાખે અને ન જુકાવી લે. રુક્ષુઅ અને બીજા તમામ અરકાનમાં શાંતિની સ્થિતિ, જેને ‘તારૂહિલે અરકાન’ કહે છે, (અર્થાત્ સંતુલિત રીતે બધા અરકાન અદા કરવા) જરૂરી છે. હઠાસમાં છે :

«إِنَّ أَسْوَأَ النَّاسِ سَرْفَةُ الَّذِي يَسْرِقُ مِنْ صَلَاتِهِ» فَأَلْوَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَكَيْفَ يَسْرِقُ مِنْ صَلَاتِهِ؟
قَالَ: «لَا يُتْمِرُ رُكُوعَهَا وَلَا سُجُودَهَا»

અર્થાત્, સૌથી ખરાબ ચોર એ છે, જે નમાજમાં ચોરી કરે છે. સહાબા કિરામે પૂછ્યું કે નમાજમાં ચોરી કેવી ? આપ ﷺ એ ફરમાવ્યું : નમાજનો ચોર એ છે, જે ન પૂરી રીતે રુક્ષુઅ કરે અને ન સિજદો કરે. (અહમદ, તબરાની, બયહકી)

(૬) રુક્ષુઅ પછી શાંતિથી સીધા ઊભા રહેવું : સૈયિదા આઈશા ﷺ ફરમાવે છે કે આપ ﷺ રુક્ષુઅમાંથી જ્યારે માથું ઉઠાવતા, તો ત્યાં સુધી સિજદો કરતા નહોતા, જ્યાં સુધી સંપૂર્ણપણે શાંતિથી ઊભા ન થઈ જતા. (મુસ્લિમ)

(૭) સિજદો : સિજદો જે અંગો પર થાય છે તે આ છે : ચહેરો, બંને હથેળીઓ, બંને ઘૂંટણ, બંને પગ. રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફરમાવ્યું :

«أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظَمِ عَلَى الْجَبَّةِ، وَأَشَارَ بِيَدِهِ عَلَى أَنْفِهِ وَالْيَدَيْنِ وَالرُّكْبَتَيْنِ، وَأَطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ»

અર્થાત્, મને સાત હાડકાઓ પર સિજદાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો છે - ચહેરો અને આપ ﷺ એ પોતાના નાક તરફ ઈશારો કર્યો, બંને હથ, બંને ઘૂંટણ અને બંને પગના કિનારાઓ, અર્થાત્ આંગળીઓ. (મુત્તરિક અલયહિ)

(૮) સિજદામાંથી ઉઠવું.

(૯) બંને સિજદાની વચ્ચે બેસવું.

(૧૦) કાયદામાં બેસવું અને તશહ્હુદ : ‘તશહ્હુદ’માં નમાજ પઢનારાઓ આ પછે :

«الْتَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهُدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ»

અર્થાત્, અમારા સલામ, અમારી નમાજો અને અમારી પવિત્ર વાતો અલ્લાહ માટે જ છે. હે નભી ! આપના ઉપર સલામ અને અલ્લાહની દયા અને બરકતો થાય. સલામતી થાય અમારા પર અને

અલ્લાહના સૌ નેક બંદાઓ પર. હું સાક્ષી આપું છું કે અલ્લાહ સિવાય કોઈ મા'બૂદ (ઉપાસ્ય) નથી અને હું સાક્ષી આપું છું કે મુહમ્મદ અલ્લાહના બંદા અને રસૂલ (ઈશદૂત) છે. (તમામ હદ્દીસવેતાઓ)

- (૧૧) **સલામ :** હદ્દીસમાં છે કે નમાજની ચાવી પવિત્રતા છે. તેની ‘તહરીમ’ અલ્લાહ અકબર કહેવું અને તેની ‘તહલીલ’ અસ્સલામુ અલઈકુમ કહેવું છે. (અબૂ દાગીદ, તિરમિજી, ઈજને માજા) જો ‘અસ્સલામુ અલઈકુમ’ની જગ્યાએ કોઈ ‘સલામુ અલઈકુમ’ ‘અલીફ-લામ’ વગર કહે અથવા ‘અલઈકુમુસલામ’ કહે તો સાચું નથી. પહેલી વાર ‘અસ્સલામુ અલઈકુમ’ કહેવું નમાજનો મૂળ ઘટક છે અને બીજી વાર કહેવું સુસત છે.
- (૧૨) **શાંતિ અને સંતુલન :** નમાજ સંતુલન અને શાંતિથી પછ્વી ફર્જ છે. રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ઉતાવળથી નમાજ પછવાવાળાને ટોક્યો હતો તથા શાંતિથી અને સંતુલિત રીતે પછવાનું કર્યું હતું.
- (૧૩) **ક્રમ :** નમાજ એ જ કમથી અદા કરવી ફર્જ છે, જે કમથી રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ સ્વયં પઢી અને ઉમ્મતને શીખવાડી છે, અર્થાત્ પહેલા કિયામ, પછી રૂક્ખા, ત્યારબાદ સિજદો. આ કમનું જો ધ્યાન રાખવામાં ન આવે તો નમાજ રદભાતલ ઠરશે.

